Акжы:
1 и-лан 1 т. 20 ур.
1/2 — — 70 ур.

17-го сентября 1916 г.

Война

№ 8-9-й.

увэр.

Кок арнь-ашты ик кана лэк-тэш.

Адресжы: г. Вятка, Губернская Типографія.

Сар-война.

Тыды сар-война виньэм война. Войнашты лукмы тул-дэны мланды ӱмбалны, мо лийэш гынат, чылажым пытарат, вэрэшыжы палыжат огэш код. Ожнысы гайы кугы крѣпостьым ыштэн, кугы кӱ пырдыжым ыштэн, шэнгэланжы шылын шинчаш огэш лий. Кызьытсы снаряд-гыч лукмы тул нымомат огэш коды, чылам пытара. Кырэдалшы-шамыч тудо тулдэч шылаш вэрым кычалыт. Куштын вэрым муаш? Шылаш вэрым виньэмыштын вэлы муыт. Снаряд тул виньэмлан нылкузэат логал огэш кэрт. Кызыт сарыштын, кэрэк куштат, войска-шамыч виньэмыштын шинчат. Виньэмыштын шинчышы салдат-шамычлан артиллерійскій тул нымомат ыштэн огэш кэрт. Тул виньэм ӱмбач вэлы кайа; виньэмыштын шинчышы салдат шамычлан огэш логал. Имньан да йолэшкы салдатдэч утаралтшаш вэрыч виньэм ӱмбалан, виньэм-шамыч йыр, кӱртньы иман-шуан воштыр-дэны пэчым пэчат. Виньэмым, кӱртньы пэчым да монь ышташ кызыт пэш мастар лийын шуын улыт. Шукы вэрэ кызыт войска-шамыч тугэ виньэмыштын шинчат. Виньэм-гыч лэкташат пэш лӱдмаш. Кузьэ тудо виньэмыштын шинчышы тӱшманым сэнаш? Ик ряд виньэмжым налат гын, ончылны адак лу ряд виньэм кодэш; али пудыртымы пужымы виньэм олмэш шинчам кумэн почмэшкы адак у виньэм, у пэчы лийын шогалэш. „Тушманым сэнэм“ манат гын, чыла ряд виньэмыштым ик вэрэ, кок вэрэ, кум вэрэ, ала монары вэрэ, вошт пудыртэн-пужэн лэкташ кӱлэш. Тунам вара тушманым сэнашат лийэш.

Кызыт ынды фронт-шамычын шукы вэрыштыжы виньэм ряд-шамычым вошт пудыртэн-пудыртэн лэктын улыт.

Мэмнан фронт. Кызыт пэш чот кырэдалмаш *Галиція* дэны *Буковинаштын*. Тыштын *Львов* манмы оладэкыла мэмнан-шамыч кок могыргыч пызырэн мийат. Йӱд-йымал могыр-гыч, Львов оладэч 40 мэнгы тэмбакыла, *Злочев* манмы ола-дэкы шуын улыт. Кэчыбал-йымачла генерал *Брусилов* **Галич** манмы ола-дэкы шуын. Нэмыч тышан пэш шукы салдатым погэн. Тыштын: турокат пэш шукы, австріакат шукы, болгарат улы, чылаштдэч шукы гэрман. Вэк чарныдэ тыштын крэдалын шогат. Эртышы арньаштын мэмнан-шамыч 30 тӱжэм тушман салдатым орудіештгэ, пулеметыштгэ моштгэ плэныш налын

улы̆т. *Галич* олам мэмнан-шамы̆ч налы̆т гы̆н, тунам вара Львов олам налаш куштылгы̆ лійэш маны̆т.

Припять манмы̆ вӱд-дэч *Балтійское* манмы̆ тэны̆ж мартэ пэш кугы̆н кы̆рэдалмаш укэ. Ты̆шты̆ пэш чонэштылы̆т, кӱшы̆чы̆н бомбам шукы̆ кы̆шкат, маны̆н штабгы̆ч шукы̆ убэры̆м пуат.

Кавказскій фронт. Ты̆шты̆ кум арньа ы̆нды̆ чарны̆дэ крэдалы̆т. Ты̆шсы̆ фронты̆н кужы̆тшы̆ 180 мэнкы̆: *Ван* манмы̆ йэр-дэч тӱналы̆н *Кы̆ги* манмы̆ вэр-дэкы̆ шумэшкы̆. Турокы̆н арміяштыжы̆ 350 тӱжэм йы̆н. Турок-шамы̆ч мэмнам Арменія-гы̆ч поктэн лукташ пэш толашат. Тугэ гы̆нат, ны̆момат ы̆штэн огы̆т кэрт. Кы̆зы̆т, арньан кодшы̆ кэчы̆лаштыжы̆, мэмнан-шамы̆ч турокы̆м тӱрлы̆ вэрэ пэш чот кы̆раш тӱналы̆н улы̆т. Турок-шамы̆ч пашаштым кудалтэн шы̆лы̆т, шукы̆шт плэны̆ш возьы̆т.

Румынскій фронт. Румы̆н-шамы̆ч мэмнан Карпаты̆сы̆ войска-дэны̆ тан ончы̆кы̆ла *Трансильванія* манмы̆ мланды̆шкы̆ пурэн мійат. Трансильванія Австро-Венгрія киды̆шты̆жы̆. Тушты̆ шукы̆ румы̆н калы̆к ила. Нуны̆ шукэрсэк Румынія-дэны̆ ушнаш шонат ы̆льы̆. Кы̆зы̆т пэш йы̆бы̆ртэн улы̆т. Нуны̆ румы̆н салдат-шамы̆члан пэш полшат. Румы̆н-шамы̆ч пэш вашкэ гы̆на Трансильваніям налаш шонат. *Дунай* вӱд воктэн румы̆н-шамы̆ч *Оршова* олам налы̆н улы̆т да, Сербія-гы̆ч Венгеріяшкы̆ каймы̆ кӱртньы̆ корны̆м пэтрэн улы̆т. Ынды̆ Сербія-гы̆ч Венгеріяшкы̆ да Германіяшкы̆ шурны̆м, вольы̆кы̆м, тауары̆м колташ огэш лій. Болгардэны̆ нэмы̆ч Дунай вӱд-дэны̆ „Черное море“ коклагы̆ч румы̆н мланды̆шкы̆ пурэн мійат. Нуны̆лан ваш мэмнан да румы̆н салдат-шамы̆ч лэкты̆н улы̆т. Паша кузэ пы̆та, кы̆зы̆т палы̆ огы̆л.

Салоникскій фронт. Ты̆шты̆ руш, серб, француз, англичанин, итальянец, чы̆лан ик вэрэш погы̆нэн, болгар-шамы̆чы̆м Сербія мланды̆гы̆чы̆н поктэн міат. Ты̆шсы̆ армія генерал Саррайль киды̆штыжы̆.

Французскій фронт. Румы̆нія тарбаны̆мы̆-дэч ончы̆ч, ик-кум арньа, француз-шамы̆ч йамды̆лалты̆н шогы̆шт. Вара, Румы̆нія тарбаны̆мы̆ мӧнгы̆, августы̆н пы̆тартышы̆штыжы̆, *Соммы̆* манмы̆ вӱд воктэн, француз-шамы̆ч нэмы̆члан мійэн пижы̆н улы̆т. Ты̆ды̆ крэдалмашты̆ француз-шамы̆ч 55 тӱжэм нэмы̆ч салдаты̆м да 240 нэмы̆ч орудіем плэны̆шкы̆ налы̆н улы̆т.

Эртышы̆ арньашты̆ француз-шамы̆ч-дэны̆ англичан-шамы̆ч адак 7000 нэмы̆ч салдаты̆м да 18 нэмы̆ч орудіем плэны̆шкы̆ налы̆н улы̆т.

Верден йы̆малны̆ крэдалмы̆жы̆м нэмы̆ч ы̆нды̆ чарнэн. Француз-шамы̆ч пы̆зы̆рэн пураш ины̆шт тӱнал маны̆н вэлы̆, нэмы̆ч-шамы̆ч ты̆шты̆ ончэн (эскэрэн) шогат. Крэдалмаш укэ.

Итальянскій фронт. Ты̆шты̆ кугы̆н кы̆рэдалмаш укэ. Тока итальянец-шамы̆ч ик кӱкшы̆ куры̆кы̆м вэлы̆ налы̆н улы̆т.

Война кӱды̆лны̆.

** Нэмы̆ч шогы̆мы̆ вэржы̆м кӱртньы̆-дэны̆, чугун-дэны̆, бэтон-дэны̆ чоткы̆дэмтэн маны̆т. Ны̆могайы̆ снаряд-дэнат, ны̆могайы̆ тул-дэнат тугэ чоткы̆дэмты̆мы̆ вэры̆м налаш огэш лій маны̆т. Тока мэмнан-шамы̆ч *Барановичи* манмы̆ вэры̆шты̆ нэмы̆чы̆н

кок линия чоткыдэмтымы вэржым налын улыт. Мэмнан-шамыч лышэмаш тўналмы годым, нэмыч мэмнан-шамыч ўмбакы вўд-гай, вишкыды тулым луктын. Мэмнан-шамыч лўдын огыт ул. Ўмбалсы вургэмышт йўлаш тўналын. Тугэ гынат тулым йөртэн-йөртэн, ончыкыла куржыныт вэлы. Тугэ ыштэн нэмычын кок линия окопжым налын улыт.

** Война тўналмыдэч вара нэмычын чөнэштэн коштмы машинашт тынарын пытэн: 675 аэроплан, 35 гидроплан, 70 шар, 12 дирижабль, 32 цеппелин.

** Волгалтарышы бомба-шамыч. У бомбам луктын улыт. Тыды у бомбам кўшычын кышкат. Тудым ўлыкы шуаш 800—900 сажень кўшкы кўзат. Тушэч волышыла, мландышкы 100 саж. шушаш годым, тудыпудэшталтэш. Пудэштталтмыжы годым пэш кугын волгалтара. Волгыдыжы кэчы волгыды гайы лийэш. Кужытшы $2^1/_2$—3 минут лийэш.

** Болгар-шамычым: „руш-дэнгы кырэдалаш тура ок тол“, манын ойлэн кырэдалаш луктын улыт манын, плэныш вочшы ик сусыргышы болгар салдат кутра. „Румын-шамычдэны кырэдалаш лэкмы годым, румын салдат коклаштыруш салдат укэ-дыр манын шонашна“, манэш болгар салдат. „Вара, кырэдалаш тўналмы мөнгы, „Ура“ „Ура“ „Ура“ манын кычкырэн мэмнан ўбакы толшы руш салдат-шамычым ужна. Нунным ужмы мөнгы, мэ пычалнам кудалтышна да, мөнгы куржаш тўнална. Мэмнан офицерна-шамыч мэмнамак лўаш тўнальыч. Вара кырэдалаш тўнална. Мэмнан кум баталіон плэныш возьыч“, манын болгар салдат кутра.

** Германия „*мирым*“ йодэш маныт. „Бельгіям“ мөнгы пуэна, молы сэнэн налмы мландына шкэнан кидэш кодшы“, манын маныт манэш. Ик кугыжат тугайы мирлан соглас огэш лий.

Румыніят тарбаныш!

Кырэдалшы калык-шамыч коклашкы адак ик у калык толын пурыш. Тудыи-Румынія. Румыніян мландыжы кырэдалшы кугыжа-шамычын мландышт покшэлны: кэчы-лэкмаш могырыштыы—Россіян мландыжы, кэчы-шичмаш да йўд-йымал могырыштыы Австро-Венгеріян мландыжы, кэчывал-йымал могырыштыы Болгаріян мландыжы. Тугэ Румынія кырэдалмы тулын покшэлныжы. Тудын йырыштыжы чыла калык: Россія, Германія, Австрія, Венгрія, Болгарія, Сербія, Турція, Англія—кырэдалыт. Румынія кок ій чытыш, ныкöланат ышат пиж, ышат полшы. Сар тўналмыдэч вара тыгэ-да-тугэ: „Румынія нэмычлан полша, тудлан кочкаш-йўаш, чіаш шоналашаш пуа“ да монь манын пэш кутрышт. Румыніян корольжы Фердинанд Вильгельмын лышыл гына родыжы. Чын, сар тўналмы мөнгы Румыніян корольжы шкэ чиновникжы шамыч дэны изыш нэмыч-шамыч могырышкыла инанэн ончэн. Тугэ гынат калык корольжын нэмыч мурым мурымыжым йöратэн огыл. Сар тўналмы годымак Руманія калык мэмнан могырышкы шупшын. Мэмнан пашалан кумылым пыштэн шогэн. Август тылзын пэлыштыжы Румынія Австро-Венгерія вашэш лэктын. Тунамак Германіят Руманія вашэш лэтын.

Румынія пэш кугы, пэш вийан огыл гынат, тудын мэмнан могырышкы лиймыжы мэланнат, адак мэмнандэны ик канашан лийын кырэдалшы кугыжа-шамычланат пайдажы шукы лийэш.

Румынія.

1856—ийышты кок шагал мландан кугыжа *Валахія*-дэны *Молдавія* пырлыа мландыштым ушэн улыт да, „*Румынія*“ манын лумдэн улыт. Вара кок мландын калыкжы погнэн шкэланыышт у кугыжам шогалтэн улыт. Эн туналтышысы кугыжаштын лумжы *Куза* улмаш. 1866—ийышты шкэ-коклаштыышт кырэдалмаш лэктын да, Кузам вострогышкы шындэн улыт. Вара Куза „кугыжа ом лий“ манын калыклан тобаласэн каласэн. Тунам Румынія калык шкэланжы кугыжалан нэмыч кугыжа тукым-гыч, Гогенцоллерн тукым-гыч, *Карл* луман йыным шогалтэн. 1877—78 ийлаштыы, Россія Турція-дэны кырэдалмы годым, Румынія Россіялан полшэн. Тугэ полшымыжы вэрыч Россія Румыніялан Добруджа манмы вэрым пуэн. 1881-ий-дэч вара Румыніям „королевство“, кугыжажым „король“ маныт.

Румыніян мландыжы вэр-вэржыдэны пэш курыкан. Калык шурным ӱдэн, вольыкым ашнэн ила. Пошкыдыы кугыжаныш-шамычышкы ий-йэда тауарым 107 милліон тэнгэлыкым ужалат; шкэ пошкыдыы кугыжа-шамыч-дэч 148 милліон тэнгэлык тауарым налыт. Йилан 15 милл четверть шыданым, $1^1/_2$ милл. чет. уржам, 1700000 четв. шӱлым, 5 милліон чет. кукурузам, 230 милліон парэнгым погат; 25 милл. вэдра виноград аракам до $2^1/_2$ мил. вэдра пурам шолтат; 600 тӱжэм имныышт да эшакышт улы, 2150 буй тӱкан вольыкышт улы; 7150 буй шорыкышт да казашт улы; 1080 тӱжэм буй сӧснашт улы; салдатышт сарвойна годым 600 тӱжэм йын, сар укэ годым 65 тӱж йын; 2 универ., 60 кокла школашт, 3650 тӱналтыш школашт улы. Корольышт илымы олаштын лумжы *Бухарестъ*.

Губернія корыштыы.

** *Сакыр нэргэн.* Май, июнь, июль, август, сентябрь тылызыштыы Вятка губерналан 85 вагон-гыч тылызылан сакырым колтэн улыт. Кызыт ынды 46 вагон нары тылызылан утым колташ лийн улыт.

** *Йасла - пріут - шамыч нэргэн.* Яран уэздыштыы 85 вэрэ тулык изы ырвэзы-шамычым ончымы йаслы пріут-шамыч улы.

— Адак Малмыж уэздыштыы 35 вэрэ тыгайы йасла-пріут-шамыч улы. Тыштыы йаслы-пріут иэда шӱды ырвэзы-шамыч улыт.

** *Ковшта нэргэн.* Кызыт салтак шамычлан тэлылан кочкаышт шуктымы шинчалан ковштам шукы йамдылкалат. Шуктымы шинчалан ковшта айдэмын тазалыкыштыжы пэш кугы пайдам конта. Чынак, шуктымы шинчалэн ковышташтыы шукы *кислота* манмы арвэр улы. Тэвы тыдыы *кислота* арвэр айдэмылан тазалыкыштыжы пайдам конта: тыдыы айдэмылан цынга манмы осал чэрым ок пижыктыктыы.

** Котшы шыжым позиціашкы

салтак-шамы̆члан Вятка губерна-гы̆ч ковштам шагал колтэн улы̆т. Тэны̆йы̆ шукы̆ колташ шонат.

— Ты̆ шот-гы̆ч Вятка губернская управа: „кы̆зы̆т шукы̆ ковштам шы̆нды̆лаш кӱлэш“, маны̆н губернія кӧргы̆шты̆ илы̆шы̆-шамы̆члан ойльа.

— Ковштам салтак-шамы̆члан колташ кугы̆ кӱртньы̆ шӱды̆шан пэчкэш опташ кӱлэш.

** Губернатор кӱшты̆мы̆-дэны̆ войналан погы̆шы̆ комиссіа правленіе шамы̆члан войнаш логалшашлы̆к шамы̆ч нэргэн 45 ійаш мартэ списокы̆м ы̆шташ кӱштэн. Списокы̆ш логалшы̆-шамы̆ч тэлы̆м Ижевскій заводы̆шты̆ пум шупшы̆кташ тӱналы̆т.

Герой—салтак.

Кіевскій лазарэты̆шты̆ ик салтак кійэн. Туды̆н киджы̆, йолжы̆ да шӱмбэл мокшы̆жы̆ кӱшул мучашы̆ж-гы̆ч ранитлалты̆н улмаш. Парэммэнгы̆жы̆ вара адак полкы̆шкы̆жы̆ пӧрты̆лы̆н.

Ик-кана кас-дэны̆ йолташы̆шт шамы̆ч-дэны̆ ты̆ды̆ салтак развѣдкы̆шкы̆ кайэн. Нуны̆ чы̆ланат пы̆рльа ты̆гы̆ды̆ пушкэнгы̆ йы̆макы̆ мійэн возы̆ны̆т. Тушты̆, торанак огы̆л, нэмы̆ч-шамы̆ч кійат улмаш.

Нэмы̆ч-шамы̆ч нӱны̆м шижы̆н улы̆т да, чы̆лашты̆мат плэны̆шкы̆ налы̆н улы̆т.

Туды̆н пурла киджы̆ шакльака луы̆ воктэ улшы̆ йы̆жы̆нжы̆дэны̆ тугы̆н улмаш-гы̆нат, нэмы̆ч-шамы̆ч толашаш ы̆нжы̆ тӱнал маны̆н, кок киджы̆гэ пиды̆ны̆т. Вара салтак-дэкы̆ сӧсна шуы̆ гайы̆ шогы̆шы̆ чодра ӧршан кужы̆ канга нэмы̆ч офицер толы̆н шогалы̆н туды̆м йоды̆шты̆н.

— Полкэт *) могайы̆?—маны̆н.

— Ом шинчы̆, маны̆н салтак.

— Дивизійэт **) могайы̆?

— Ом шинчы̆.

— Кашакда могайы̆ йалы̆шты̆ шога? Кашакы̆шты̆да кунары̆ батальон ***) улы̆? Пушкы̆да, пулемётда кунары̆ улы̆?—маны̆н офицер салтак-лэч кӱры̆шты̆н йоды̆шты̆н.

Салтак ны̆момат пэлэшты̆-дэгы̆зы̆ шогэн. Лӱйалтшы̆ киджы̆гы̆ч тушман мы̆ланды̆—бакы̆ вӱржы̆ кугы̆ тӱчалты̆шы̆н тӱчэн йогэн, упшажы̆, лы̆б—лы̆б—бы̆б лійы̆н, чы̆ты̆ралт шогэн.

— Мом от ольы?—маны̆н нэмы̆ч офицер шинчаж-дэны̆ кэры̆лт ончэн сы̆рэн магы̆рал колтэн:—От пэлэшты̆-гы̆н, вуйэт покшэч шолэн колтэм! Ольы̆ вашкэ! маны̆н магы̆рэн ольэн.

— Ок лійы̆, ваше благородіе! маны̆н салтак.

— Малан ок лійы̆?

Салтак пэлэштэн огы̆л. Шӱргы̆жы̆ гы̆на ошэм шогэн.

— Ню! фи, какой!—маны̆н офицер... жы̆ *) лэкшаш гайы̆ магы̆рал колтэн,—Молан отъ пэлэшты̆? маны̆н.

Шот тугай, маны̆н салтак.

— Мо шот?

— Присяга.

— Могай присяга? Могай присяга.

— Салтак присяга. Тушман калы̆клан шолы̆п шкэ кугы̆жан калы̆к илы̆ш нэргэн мы̆йланэм ольаш ок лійы̆,—маны̆н ваштарэшы̆жы̆ пэлэштэн салтак.

---

*) Полкъ	4000	ы̆н.
**) Дивизія	16000	
***) Батальонъ	1000	„
1) Рота	250	„
2) Взводъ	60	„
3) Корпусъ	60000	„
4) Бригада	8000	„

*) Чонжы.

— „Тыгайы улат-гын, мый тыйым лӱйэм! Колат?—манын, шӱлышыжы пэтыралтын, магырэн нэмыч. —Мый лӱйэм!

— Ольаш ок лийы!

— Окмак!

— Ок лийы!

— Но, мый лӱйэм. Тый тыгай улат-гын, мыйат вэсы лийам. Тугэ-гын пушэнгы воктэк шогал! Ужат?! Шым йол тошкалтышым висэн шогалым. Тэвы рэвольвэр. Шинчамат кумэм. Ольы вашкэ! Луйэм!

— Ваше благородіе, огым. Салтак, йыржы ончалын, шучкы тӱсан йын-шамыч-лэч молым йыржы ужын огыл.

Кӱш ончалынат, йандар шӱдыршамыч-гына, чаманэн ончымы гайы, кӱшыч тудын-бакы онченыт.

— Но! манын сырэн магырал колтэн офицер.

— Ок лийы!

Офицер лӱйэн колтэн. Салтаклан йолжылан шокшын тӱчын колтэн. Мыланды вакат салтак пурэн кайэн. Вара ошэмын, шинча йыржы вӱд налын, пыкшэ кыньэл шогалын.

— Тый колэн отыл мо?

— Укэ.

— Ольэт, укэ? Изьышак? Молан от пэлэшты? Ок корышты мо? Мый офицер улам вэт, мыйланэм тыйым йодышташ, альы лӱйэн пушташ кӱлэш. Ужат, мом шонэм? Ик шомакым гына каласы. Тэмдам сайын пукшат? Мом кочкыда?

— Кочкаш закон кӱыштымы почэш. сита, манын эркынак ольэн салтак.

— Шужэн илэда, укэ?

— Эрэ тэмын коштына.

— Кэчылан ситышым—мом пуат?

(*Окончаніе слѣдуетъ*).

Эргыжым Кугыжалан пушы АВАЛАН ракмат (тау) муры.

(Мондыдэ йоратымы шочмы АВАМ лумэш каласэм).

I.

Тыйын эргыч кайэн колтэн-да,
Шӱмэт пэш йокрок тучалэш:
Тыш ончалат, туш ончалат—
—Эргыч укэ шкэ воктэнэт.
Волгыды кэчывалым йоватэт-да,
Умалаш возат йӱд вэлэш:
Умалэн кэртат мо, укэ мо?
— Эрэ ушыштэт шкэ эргыч.
Калык, пайрам шумы годым,
Калык коклашкы лэгылдэт:
Туштат йын шочшым ужат-да,
Ушышкэт возэш шкэ шочшэт.
Вэсын куанымыжым ужат гынат,
Ӧрын вэлэ шинчэт чонэт-дэны:
Йынын воштыл колтымыжланат.
— Кугын вэлэ шӱлалтэт кӧргыштэт.
Ой игіэм—пычырыкэм! манат:
Ала куштын гына коштылдалэш?
Ала кочкын, ала йӱын;
Ала умала, ала укэ-гын?
Садлан вэрчын почты йыда
Увэржы толмым пэш шонэт:
Касат-гынат, пэл йӱд гынат,
Писмажым налаш пэш вучэт,
Эй оратымы шочшын аважы,
Чаманэт гынат кэлшалэш:
Йӧратымы тыйын „чукайэт“.
Кугы лийн вэт помышэшэт!
Адак йэшарын, манат гын,
Тудыжымат каласэм:
Тыйын эргыч—моторэтшы-ыс
Кӧргэшэт кӱшы саска вэт? ..
Эй алтын *) шочшын аважы!
Мый таланэт мурэн ольэм:
Тый адак у-гыч савырнэн,
Путырак колышт мый мурэм.
Эргычым мнъарын чаманэт гынат,

*) Шортньы.

Кузэ гынат адак чытӹ:
Утла йт коштыктӹ чонэтым,
Коч ит кӱрлыктӹ шӱмэтым!
Тыдӹ тӱньаштӹ илымӹ годым,
Илаш ок кӱл суап-дэч посна.
Тыгыдӹ паша-дэн гына илыман огыл,
Кугӹ суапланрак ушнӹман,
Тый шомакым колнат вэт,
Марий калык кузэ каласа?
Тыжэч кайшӹ салтак-шамыч
Кугыжан кугӹ саворжӹ огыл мо?

Тихонъ Унжинскій.

Шкэндам шкэ аралыза.

Тыдӹ годым калык коклаштӹ тӱрлӹ чэр шаланэн. Пэш осалжӹ—„Тиф“ манмӹ чэр. Шэм калык:—рушжӹ—„горячка“ манэш, „шокшӹ мужӹ“ манэш марийжӹ. Тиф кум тӱрлӹ лийэш: „сыпной тиф“, „возвратный тиф“, адак—„брюшной тиф“. Пэш осалжӹ—„сыпной тиф“. „Сыпной тиф“ кэрэк кӧланат—шонгыланат ырвэзыланат пижэш. Пӧрык, чэр пижын, порэмыч гын, вара угыч сыпной тиф огэш пиж.

Сыпной тифын йынлан пижгмыжӹ годым тыгайӹ палыжӹ лийэш: чэрланышӹ йынг тул-дэнӹ йӱлымӹ гайӹ йӱла, могыржӹ пэш шокшӹ лийэш, а изьыш эртымӹ мӧнтӹ кылмаш тӱналэш. Вийжӹ чылт пыта, шогал шогэн огэш кэрт, буйжӹ коржэш, пылышыштыжӹ чарныдэ—„шу-шу“ шоктэн шога; йужӹ годым ушыжат кайа да, ала мом ойлаш кутраш тӱналэш. Чэрланымыжӹ-дэч вара кум—вич кэчӹ коклаштӹ капэшыжӹ да килэшыжӹ тыгдӹ гына йошкар чӱнча лэктэш. Кок арнья мартэ чэрланышӹ тыгэ йӧсылана. Йынг эркын парэмаш тӱналэш. Тыдӹ чэр пэш нэлӹ чэр. Шукӹ йынг кок арнья эртымэшкӹ чытэн ок кэрт да, кола. Тыдӹ чэрын осалжӹ (бактериежӹ) йынгын вӱрыштыжӹ лийэш. Йынгын вӱрышкыжӹ тудӹ вургэм тыий коч пура. Тыий чэрлӹ йынгын вӱржым йӱэш да, вара вэс—тажа йынг-дэкӹ вургэм коч вэрэштэш. Тыий пижмыжым—вэрэштмжым тажа йынг огэшат шиж. Вара тыий пурлэш. Тыий пурылмӹ вэрым удраш тӱналэш. Йӱжӹ кунам, пытракжым йӱдым, удрэн-удрэн капшым йорандa (йорам ышта), вӱр лэкмэшкӹ удра да, тыийжымат пуштын кудалта. Тыийын вӱржӹ йынг вӱрэш ушна да, тиф бактерия йынгын кӧргышкыжӹ вӱржӹ-денӹ пура. Тудлэч вара йынг сыпной тиф-дэнӹ чэрлана. Йынг кэнэта огэш чэрланӹ. Иӱжӹ кунам ныл-вич кэчӹ, арнья, арнья-дэч утлат эрта, вара ижӹ йынг чэрлана. Тугэ тыийан пӧртыштӹ иктӹ-деч вэсӹ тыий коч чэрланэн кэртэш. Ындӹ, чэр инжӹ пиж манатгын, мом ышташ кӱлэш? – Эн ожнӹ,—тыий да тыий ганьӹ молӹ йынгым пурылшӹ, йынгын вӱржым йӱшы-шамыч, ны пӧртыштэт, ны вургэмыштэт, ныкушгат, инжӹ лий. Нунӹм кузэ гынат пытараш кӱлэш. Пӧртэтым, вургэмэтым йандар, чиста, кучаш кӱлэш. Тугэ пӧртэтым, пӧрт йэшэштым порын—йандар, чиста, кучэт гын, ит луд, нымоат огэш лий. Тугэ гынат, йэшышгэтиктажыжӹ чэрлана гын, чэрланышым, эн ожнӹ, молӹ тажа-тамыч—дэч ойраш кӱлэш. Вара докторлан, али фельдшерлан каласаш кӱлэш.

Нунӹ мом да кузэ ышташ кӱлэшым, чылажымат, каласат. Сыпной тиф-дэнӹ чэрналышым больницашкӹ

пышташ кӱлэш. Чэрланышы колэн монь колта гын, адак доктор дэч, али фельдшэр-дэч: —кузэ тойаш, кузэ мом ышташ кӱлэшым, йодышташ кӱлэш. Шэкланыза, зскэрыза,— шкэндам—суртдам—йэштам йандар —тажа, чиста, кучыза.

Иумылан йӧрышы у святой йын.

Июньын 10-ыштыжы **Тобольск** манмы олаштыӣ у святойын—Йумылан йӧрышы митрополит Іоанн Максимовичын поры капжым тойалтмы вэржыгыч налын, пэш кугы чап-дэны собор чэркышкы шындэн улыт.

Тыды святойышкы лэкшы митрополит Іоанн Максимович дворян тукымгыч улмаш. Тудыӣ-малороссъ. Тудыӣ **Нѣжин** манмы олаштыӣ 1615 ийыштыӣ шочын. Нуны куд изьак-шольак улыт улмаш. Нылытжы салдат пашаштыӣ шӱдыӣ-буй начальник да хорунжий лийын шогэн улыт, иктыжы священник лийын шогэн. Іоанн Максимович **Кіев** оласы Духовная Академія манмы эн кугы школам пытарэн-тэмэн лэкмыжы мӧнгы, тудыӣ Академіяшак учителлан шогалын. Вара йылэ монах лийын-да, Кіево-Печерскій монастырышкы пурэн. 1677 ийыштыӣ ырвэзы іеромонах Іоанным, тунам тудлан 26-ий вэлы улмаш, пэш кугы паша-дэны – „Кіев олам да Печерскій монастырым кугыжа осал вӱр йӱшы турок калык-дэч утаржы ылыы“, маныи йодаш Москвашкы кугыжадэкы — Ѳеодор Алексѣевичлэкы колтэн улыт. Ырвэзы кугы ушан образованный монах кугыжа ончыкы мийэн шогалын, пашан кузэ улмыжым пэш сайын кугыжалан каласэн пуэн. Кугыжа Ѳеодор Алексѣевич тудым пэш йӧратэн колыштын да, Кіев калыкмат, Печерскій монастырмат турок-дэч утарэн. Тугэ іеромонах Іоанн шкэ ӱмбакыжы налмы пашажым вэрышкыжы шуктэн. Вара тудым йылэ архимандрит ыштэн шогалтэн улыт. 20 ій тудыӣ тӱрлы монастыр-шамычыштыӣ начальник лийын шогэн. Тудыӣ чыла вэрат калыклан пэш шукы порыӣ пашам ыштэн, пӱтым кучэн, Йумылан кумалын илэн. Калыкат, монах-шамычат тудым пэш йӧратэн улыт. 1698 ийыштыӣ тудым Чирнигов манмы олаш архіерей ыштэн шагалтэн улыт. Тудыӣ тыштыӣ адак утлярак порыӣ пашам калыклан ышташ тӱнгалын. 1710 ийыштыӣ тудым Петр 1 кугыжа Тобольск олаш митрополит ыштэн шогалтэн. 1715 ийыштыӣ Июньын 15-жы Йумылан кумалшыла колэн. Капжым Успенскій чэркы йым лан тойэн улыт. Кызыт 200 ій эртымэнгы, капжы нымоат лийын огыл, вургэмжат шӱын огыл. Порыӣ капжын налын, чэркы кӧргэш шындэн улыт. Кызыт туштыӣ пэш шукы ӧрмы-пыша-шамыч лийэш. Тушкы калык кумалаш пэш коштэш.

17-го сентября 1916 г. Редакторъ-Издатель **Глезденевъ**. Вятка. Губ. Тип.-Лит.